

TÜRK BASININDA MUSTAFA SAGİR*Araştırma Makalesi / Research Article*

Lüleci, A. (2021). Türk Basınında Mustafa Sagir. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(1), 197-210.
 DOI: //doi.org/10.30783/nevsosbilen.874964

Geliş Tarihi: 05.02.2021
 Kabul Tarihi: 10.02.2021
 E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah LÜLECI
 Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
abdullahluleci@ibu.edu.tr
 ORCID No:0000-0002-3723-7015.

ÖZ

Tarihin her döneminde bilgi en önemli silahlardan biri olmuştur. Bu maksatla devletler, savaş meydanlarında bu önemli silahı her an kullanmaktan geri durmamışlardır. İstihbarat konusunda nam yapmış olan İngiliz Hükümeti, Millî Mücadele yıllarında Mustafa Sagir'i, Hint Hilafet Komitesi temsilcisi kisvesiyle TBMM'yi ortadan kaldırmak ve Mustafa Kemal'e suikast düzenlemek amacıyla Anadolu'ya göndermiştir. Türk istihbaratının etkin çalışmaları ile ortaya çıkarılan bu casusluk olayının kamuoyuyla paylaşılmasında dönemin basın organları üzerlerine düşeni yapmışlardır. Bilhassa Hintli casusun yargılanması sırasındaki tüm ifade ve itiraflarını Türk halkına aktaran basın organları, ateş hattının en gizli yönünü ifşa ederek Millî Mücadelenin kazanılmasında baş aktörlerden biri hâline gelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Mustafa Sagir, Türk Basını, Casus.

MUSTAFA SAGIR IN TURKISH PRESS**ABSTRACT**

Knowledge has been one of the most important weapons throughout the history. So, all states used this weapon on the battle fields. Britain, which was famous for using this weapon, sent Mustafa Sagir to Turkey as an Indian representative of Caliphate to end Grand National Assembly and to assassinate Mustafa Kemal during the National Struggle Period. Turkish Press played its role on disclosure of this conspiracy which was revealed by Turkish intelligence. Especially, all the statements of Indian spy during his trial were reported to Turkish public by Turkish press making them one of the main actors that made the triumph of National Struggle possible.

Keywords: National Struggle, Mustafa Sagir, Turkish Press, Spy.

1. GİRİŞ

İstihbarat, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan gizli bilgi edinme faaliyetlerindedir. Siyasi ve ekonomik güce paralel olarak artan istihbarat faaliyetleri, tarihin her döneminde kullanılsa da savaş dönemlerinde daha fazla ön plana çıkmaktadır. 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'yla Fransa'yı mağlup ederek Avrupa'nın yeni başat gücü hâline gelen İngiltere'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin devreye girip Avrupa'da etkili olmasına kadar bu üstünlüğü sürdürmesinin altında istihbarat alanındaki başarıları yatmaktadır. Bilhassa 20. yüzyılın başlarından itibaren tüm dünyayı etkisi altında bulduran savaşlarda istihbaratın alanı genişlediğinden casus yetiştirmek ya da bulmak ciddi bir problem hâline gelmiştir. Ancak emperyalist faaliyetleri nedeniyle

güneşi batmayan ülke olarak nitelendirilen İngiltere için casus bulmak veya yetiştirmek diğer ülkelere oranla zor olmamış, hatta bu konuda ün yapmışlardır (Lüleci, 2014: 1, 138-159; Tan, 22 Mayıs 1935: 4; Özdal ve Jane, 2014: 221-222).

İngilizlerin istihbarat konusundaki etkinliği, bu alana ayırdıkları sermaye ile de alakalıdır. Nitekim İngiliz istihbaratı, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha fazla ekonomik harcama yaparak düşman ülkeler aleyhinde etkili sonuçlar elde etmişlerdir. Paranın bilgi edinmedeki bu rolünü bilhassa Arap coğrafyasındaki bazı Arap aşiretlerin İngilizler lehine gerçekleştirmiş oldukları casusluk faaliyetlerinde görmek mümkündür (Kalaycı, 2018: 183, 193; Lüleci, 2014: 153-159). Savaş sırasında İngilizlerin kullanmış oldukları bu silah, Mondros Mütarekesi'nden sonra işgallere açık hâle getirilmiş Anadolu coğrafyası için de kullanılmak istenmiştir. Millî Mücadele yıllarında İstanbul'u işgal altında bulduran İngiltere'nin başını çektiği İtilaf Devletleri, Anadolu hareketini engellemek ve TBMM'yi ortadan kaldırmak için Mustafa Sagir adındaki casusu Ankara'ya göndermiştir. Hint Hilafet Komite temsilcisi kisvesi gibi örtülü görevlerle Millî Mücadeleye maddi yardımda bulunmak için İstanbul ve Anadolu'da bulunan ve Osmanlı istihbaratının ortaya çıkardığı Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma yöntemleri kullanan bu casusun akıbeti, zirve dönemlerini yaşayan İngiliz istihbaratının tökezlediği nadir gelişmelerden olacaktır (Özel, 2009: 31-47; Ekinci, 1994: 176-178; Yeni Sabah, 1 Mayıs 1939: 4; Lüleci, 2014: 56-57).

2. MUSTAFA SAGİR'İN HAYATI VE CASUS KİMLİĞİ

Mustafa Sagir, o dönem İngiliz hâkimiyetinde bulunan, Hindistan'ın Peşaver* eyaletinde 1889 yılında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda çevresindekilerin dikkatini çekip sevgilerini kazanmayı başarmış ve onların etkisiyle Mustafa ismini kullanmaya başlamıştır. Hayatının daha başındayken annesini kaybeden ve babasının Londra'ya gitmesiyle ondan ayrı yaşamak zorunda kalan Sagir, on yaşına geldiğinde duruşu ve tavırlarıyla takdir toplamış ve bölgedeki İngilizler tarafından "Küçük Mister" diye çağrılmıştır. Bu dönemde bölgede yaşanan Müslüman-Mecusi çatışması, Sagir'i daha da ön plana çıkarmıştır. Nitekim olaylara sebebiyet verdiği için günlerdir aranan Mecusi'yi bulması, ileride istihbarat elamanı olabileceğinin işareti olarak kabul edilmiştir (Yeni Sabah, 4 Mayıs 1939: 4; Yeni Sabah, 5 Mayıs 1939: 4; Cumhuriyet, 25 Ocak 1926: 3).

İngiliz Hükümeti, sömürge topraklarından olan Hindistan'da farklı dönemlerde birçok memur görevlendirmişti. Bu memurlar aldıkları sorumluluklar ve gösterdikleri başarılar dolayısıyla İngiliz Hariciye Nezareti tarafından ödüllendirilmişlerdi. Bunlar arasında Delhi'de Sir Welligton, Allahabad'da yirmi yıllık bir başarı memuriyeti olan Sir Foks ve İngiliz Hariciyesinin Peşaver'deki memuru Mister Vinket vardı. Hatta İngiliz Entelijans Servisinin adamlarından Kaptan Rayet de bulunuyordu. Rayet'i diğerlerinden ayıran Mustafa Sagir'i keşfeden kişi olması idi. Sagir'e Hindistan'ın Peşaver kentinde bir Mayıs ayında beş çocuğun birbirleriyle kavga ettiği tatsız bir olay sırasında tesadüf edilmişti. Bu olayın ardından Binbaşı Rayet ile teması derinleşen Sagir'in İngiltere'ye gönderilmesi gündeme gelmiştir.

Bu sıralarda Rayet kadar Vinket'in de dikkatini çekmeyi başaran Sagir, kendisinde görülen zekâ ve kabiliyet dolayısıyla İngiltere'ye götürülmüştür. Öncelikle Londra civarında bulunan Brayton'daki bir mektebe verilen Sagir, dört yıllık eğitiminin ardından iyi bir notla mezun olmuştur. Eğitim giderleri Brayton Kasabası meclis idaresince karşılanmasına rağmen, arka planda bu para İngiltere'deki Hindistan Nezareti'nden sağlanmıştı. Brayton günlerinin ardından İskoçya'ya geçerek

* Afganistan ile Pencap Eyaleti arasında ve Kabil'den gelen bir nehrin kenarında bulunan bir şehirdir. *Yeni Sabah*, 2 Mayıs 1939, s. 4; Peşaver halkının gelenekleri ve dini inanışları hakkında bakınız: *Yeni Sabah*, 3 Mayıs 1939, s. 4; *Yeni Sabah*, 4 Mayıs 1939, s. 4.

iki yıl kadar Oxford Üniversitesi sınavlarına hazırlanmıştır. 1905 yılında Oxford'daki Lincoln Kolejine sınavsız girmiş, dört senelik eğitiminden sonra diplomasını almıştır. Mezuniyetinin ardından Londra'daki Hindistan Nezareti hizmetine alınmıştır. Burada üç subay huzurunda İngiltere, kral ve imparatora sadık kalacağına ve bu uğurda canını ortaya koyacağına dair Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ettirilmiştir. Böylelikle İngilizlerin güvenini kazanan Mustafa Sagir için kendisini yetiştiren İngiliz Hükümet hesabına görev vakti gelmiştir (Haftalık Mecmua, 14 Şubat 1927: 4, 7; Yeni Sabah, 5 Mayıs 1939: 4; Cumhuriyet, 25 Ocak 1926: 3; Özel, 2009: 52).

Mustafa Sagir, İngiliz Hükümeti tarafından yetiştirildikten sonra farklı bölgelere gönderilmiştir. Burada dikkat çeken husus Sagir'in, hemen hemen her bölgede Mister Roscaııld, Mevlevi Abdüllatif, Mister Vihler, Kocavira, Seyyid Şehabeddini Murtaza, Linkis ve Said Ali gibi farklı takma isimleri kullanması olmuştur (Yeni Sabah, 5 Mayıs 1939: 4; Hâkimiyet-i Milliye, 22 Mayıs 1921: 1). Bu takma isimlerle İran, Hicaz, Yemen, Hindistan, Pakistan, Suriye, Lübnan, Beyrut ve Mısır gibi pek çok bölgeyi dolaşmıştır. Bunlardan 1910 yılında Hintli bir Müslüman kisvesiyle dolaştığı Mısır'da milliyetçi Mısırlıların durum ve eylemlerini gözlemlemiştir. Hatta bu maksatla bölgedeki milliyetçi reislerden olan Ali Fehmi Kâmil ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bir yıl kadar kaldığı bu bölgeden elde ettiği bilgileri, Londra'ya döndüğünde İngiliz Hükümetine raporlar hâlinde sunmuştur. Bu defa Alman üniversitelerinde ayrılıkçı söylem ve fikirlerle beslenen Hintlilerin durum ve hareketlerini gözlemek için Heidelberg Üniversitesi'nde bulunmuştur. Buradaki Hintliler hakkında bilgiler toplayan Sagir, daha sonra 1913 yılının Temmuzundan Ekim ayına kadar sürecek olan bir dünya turuna çıkarılmıştır. İngiliz savaş gemisi ile yapılan bu yolculuk, bir anlamda İngiltere'nin yeni yetiştirmiş olduğu ajanına dünyayı tanıma fırsatı sunmuştur. Sagir, Kasım ayında, İngiltere'nin Southampton Limanı'na döndüğünde Londra'ya çağırılmıştır. Türkiye, İran ve kısmen de Afganistan'ın durumu hakkında bilgi edinmek amacıyla Londra Hindistan Nezareti'nin Umur-ı Şarkiye Dairesi'ne tayin edilmiştir (Yeni Sabah, 5 Mayıs 1939: 4; Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1921: 2; Cumhuriyet, 25 Ocak 1926: 3; Özel, 2009: 52-53).

Birinci Dünya Savaşı patlak verince İngilizler için Hindistan'ın önemi daha da arttığından Hindistan'a gönderilmiştir. Burada Hindistan genel valisinin maiyetinde bir müddet çalıştıktan sonra Londra Hindistan Nezareti'nde çalışan Maliye Müdürü Lord Radstok'un tavsiyesi üzerine Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Şubesine görevlendirilmiştir. Bu görevi bir yıl kadar sürdürmüş, İsviçre, Stockholm, Danimarka, İspanya, Yunanistan ve Almanya gibi muhtelif bölgelerde casus ve propaganda teşkilatlarıyla uğraşmıştır. Akabinde İsviçre'ye memur edilen Sagir, bu sırada Hint bağımsızlığı peşinde koşan bir vatansever edasıyla çalışmıştır. Bilhassa tarafsız bir ülke olan İsviçre'de bazı Türk ve Alman vatandaşlarını yanıltarak önemli bilgiler elde etmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1921: 2; Özel, 2009: 53).

Savaşın ardından işgal altındaki İstanbul'da İngiliz Sefarethanesine görevlendirilen Sagir, İngiliz himaye ve menfaatine yönelik General Harrigton ve Nelson gibi şahıslarla bilgi alışverişinde bulunmuştur. Anadolu'da ivme kazanan Millî Mücadele hareketini baltalamak amacıyla kendisini Hint Hilafet Komite temsilcisi tanıtarak İnebolu istikametinden Ankara'ya geçmiştir. Millî Mücadele taraftarlarında İngiliz casusu olduğu şüphesi uyandırması üzerine İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve akabinde suçu ispatlanarak 24 Mayıs 1921'de idam edilmiştir (Yeni Sabah, 6 Mayıs 1939: 4; *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1939: 4; *Yeni Sabah*, 8 Mayıs 1939: 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921: 1).

3. MUSTAFA SAGİR'İN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

Birinci Dünya Savaşı döneminde yeraltı faaliyetlerinin önemi kaçınılmazdı. İtilaf Devletleri bilhassa İngilizler, savaş boyunca farklı coğrafyalarda oluşturdukları teşkilatlar ya da gönderdikleri istihbarat memurları vasıtasıyla İttifak Devletlerinden bilgi sağlamaya çalışmışlardır (Lüleci, 2014: 127-184). Savaşın kazanılmasında önemli olan bu çalışmalar, savaştan sonra Osmanlı topraklarında

devam ettirilmiştir. İngiliz istihbaratının merkez noktalarından olan Kahire'den sonra İstanbul'un da aynı amaçla kullanılmaya başlanmasıyla Kolonel Nelson ve Mustafa Sagir gibi İngiliz menfaatine hizmet eden şahıslar, buraya yönlendirilmiştir. İngiltere'nin İstanbul'daki istihbarat şeflerinden olan Nelson'un, İstanbul'a ayak basmasıyla gerek İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile gerekse farklı istihbarat kanallarıyla Osmanlı Devleti'nin aleyhinde her türlü faaliyete giriştiği görülmüştür. Bir adım öteye gidilerek küçüklüğünden itibaren tabiri caizse çekirdekten yetişme İngiliz casusu Mustafa Sagir, İstanbul'a getirilmiş, böylelikle İngiliz istihbaratının faaliyet alanı ve etkinliği genişlemiştir. Çünkü Mustafa Sagir'in, her şeyden önce Hintli bir Müslüman maskesiyle yapabilecekleri, bölgede İngiliz istihbaratının işini kolaylaştırıcaktı (*Yeni Sabah*, 1 Mayıs 1939: 4; *Yeni Sabah*, 8 Mayıs 1939: 4).

Mustafa Sagir'i İstanbul'a getiren İngiliz Ayren Dok zırhlısı idi. Tophane önlerinden Galata rıhtımına bir motorla gelen kısa boylu, şişman, gözlüklü ve esmer bir adam olan Sagir'i Kaptan Benet karşılamıştır. Benet'in, otomobili ile Mustafa Sagir'i alması ve ona karşı gösterilen hassasiyetin nedeni; Entelijans Servisinin "Birinci sınıf adamımızdır ve Sir unvanı taşır" diye bildirmesi idi. Mustafa Sagir'in İstanbul'a ayak basmasıyla ilk uğrak yeri İngiliz Sefarethanesi olmuştur. Böylelikle İstanbul'u ve İngiliz istihbaratının önde gelen şef ve memurlarını tanıması sağlanacaktı. İngiliz Sefarethesine geldiğinde karşısında Sagir'i gören başkâtip Rayan, farklı bölgelerde çalıştığı için bu namı casustan haberdardı. Hatta Rayan "*Afgan Emirini öldüren bu casusun görüntüsünden yaman bir adam olduğu fark ediliyor*" diyordu. Yine Nelson ve İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harrington ile görüşmeler yapmıştır. Bir ara Suriye'de iken kullanmış olduğu Mister Linkes takma ismiyle gerçekleştirdiği bu görüşmeler sırasında İstanbul'un etnik, dini yapısı ve Anadolu hareketi hakkında bilgiler elde etmiştir (*Yeni Sabah*, 2 Mayıs 1939: 4; *Yeni Sabah*, 7 Mayıs 1939: 4; *Yeni Sabah*, 8 Mayıs 1939: 4; Sertoğlu, 1956: 3-5; *Haftalık Mecmua*, 21 Şubat 1927: 4).

Görüşmeler sırasında Harrington üzerinde oldukça kabiliyetli olduğu imajını bırakan Mustafa Sagir'in Hint Hilafet Komitesi temsilcisi kisvesiyle yapacağı çalışmalar, ilk andan itibaren destek görmüştür. Toplantının ardından bir süre İstanbul İngiliz Sefarethesinden dışarıya çıkmayan Sagir, ilerleyen günlerde Nelson, Benet, Harding ve Rayan ile ayrı ayrı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerden sonra İstanbul'u daha iyi tanımak maksadıyla yanına refakatçi talep etmişti. Bu konuda Benet tarafından kendisine birçok isim sunulmuştur. Bunlardan İngiliz istihbaratına gizli yollardan hizmet eden İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey, gazeteci Cavit Bey ve jurnacı İhsan Bey, İstanbul'un dini ve etnik yapısı hakkında yardımcı bulunmuşlardır. Bir geleneğe sahip İngiliz istihbaratının gazeteci, jurnacı ve polis gibi halkın nabzını tutan üç farklı meslek grubundan istifade etmesi, konuya verdiği önemi ortaya koymaktadır. Öte yandan *Yeni Sabah*'ta çıkan yazı dizisinde Sagir'in Seyyid Abdülvehhabülkeylani ile iletişime geçtiği yazmaktadır. Arap olan ve uzun müddet Beyrut ve Mısır'da bulunan Seyyid, bir ara Osmanlı ordusunda görev almış, İstanbul'un işgalinin ardından İngiliz Sefaretinde çalışmaya başlamıştı (*Yeni Sabah*, 9 Mayıs 1939: 4; *Haftalık Mecmua*, 21 Şubat 1927: 5). Bu şahıs ile Kaptan Benet'in evinde gizli bir görüşme gerçekleştiren Sagir, gerek Seyyid hakkında gerekse İstanbul ve ahalisi hakkında önemli ve kendince oldukça ilginç bilgilere ulaşmıştır. Başta Mustafa Kemal ve Büyük Millet Meclisi hakkında bilgiler elde eden Sagir'in, halkın Mustafa Kemal'e, Hintlilere, dine ve müttefik devletlere karşı pozisyonu da önemle eğildiği diğer hususlar idi (*Yeni Sabah*, 10 Mayıs 1939: 4).

Mustafa Sagir'in İngiliz Sefarethesinde gerçekleştirdiği görüşmeler burayı sakıncalı bir yer hâline dönüştürmüştür. Dolayısıyla sefarethaneden ayrılmanın kendisinin güvenliği için doğru bir karar olacağını düşünmüştür. Nitekim çok geçmeden Sagir, Sirkeci civarında bir otele yerleşmiş, burada İstanbul gazetelerini takip ederek bölgenin durumu hakkında bilgiler edinmeye çalışmıştır. Bu esnada İngiliz Sefaretinden Hint Hilafet Komitesi temsilcisinin İstanbul'a geldiği haberinin yayılmasını özellikle talep etmiştir. Böylelikle kendisini daha önce görmeyen Müslüman Türklerle

dostluk kurmaya çalışılacaktı. Bu çalışmalar için İstanbul'da farklı mekânlara ve özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Beyazıt dolaylarındaki kahvehanelere gitmiştir. İsmail ismindeki bir şahsın refakatinde bölgeye giden Sagir, burada halkın kendisini Hint Hilafet Komitesinden biri olarak görmesini sağlamıştır.

Bu güvenin kazanılmasında; Müslümanlık ortak paydası ile Türklerin Hindistanlı Müslüman casuslardan daha az şüphe duyacağı gerçeği de etkili olmuştur. (*Haftalık Mecmua*, 7 Mart 1927: 7; Sertoğlu, 1956: 7, 12-18; *Haftalık Mecmua*, 28 Şubat 1927: 6; *Haftalık Mecmua*, 15 Mart 1927: 5).^{*} Ayrıca bu güven, Hilafet Komitesi temsilcisi kisvesiyle Ankara'ya geçecek olan Mustafa Sagir'in Anadolu'da gün geçtikçe güçlenen Millî Mücadelenin önderi Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılması görevi için yeterliydi. Bu maksat için bazı bilgilere ihtiyaç duyuluyordu. Mustafa Kemal'in konaklama yerleri, kimlerle iletişime geçtiği, yanında bulundurduğu adamlar ve üzerinde silah taşımamasından kullandığı otomobilin lambalarının kuvvetli olup olmamasına kadar birçok konu bunlar arasındaydı (*Haftalık Mecmua*, 15 Mart 1927: 5).

Ancak Mustafa Sagir, İstanbul'dan ayrılırken İslam dünyası arasında güçlü bir dayanışma sağladığına dair bir izlenim bırakmak amacındadır. Hatta bu sırada Anadolu'ya yapacağı yardımın hangi yollarla gerçekleştirilebileceğini, İstanbul ile Anadolu bağlantısının nasıl sağlanacağını öğrenmek adına girişimlerde bulunmuştur. Bu çalışmalar, onu amacına yaklaştırırken Anadolu hareketince daha fazla sempati kazanmasına vesile olmuştur (*Haftalık Mecmua*, 28 Mart 1927: 6). Mustafa Sagir'in gerçekleştirmiş olduğu bu girişimler, İstanbul'da bulunan İngiliz istihbaratı tarafından takip edilmekte idi. İngiliz istihbaratına çalışan Ferit Cavit'in raporuna yansıyan Mustafa Sagir'in faaliyetleri, İngilizlerce akıllıca bulunmuştur. Zira Sagir, İstanbul'da oluşturulacak Türk-Hint Cemiyeti ile bölgedeki Kuvayı Milliyecileri tespit etmek imkânına sahip olacağını düşünmüştür. Böylelikle onlarda bıraktığı izlenimle Ankara'nın güvenini kazanacağından kapıların kendine daha kolay açılacağını ve sahada şüphe bırakmadan daha kolay hareket edebileceğini tahmin etmektedir (*Haftalık Mecmua*, 4 Nisan 1927: 5-6). Öte yandan Millî Mücadelenin mali kaynaklarından biri, Hint Hilafet Komitesinin yardımları idi. Bu husus Mustafa Sagir ve işbirlikçilerinin elini güçlendirmiştir. Bu yönüyle herhangi bir şüpheye meydan verilmeyeceği düşünülmüş, Anadolu halkı ve hareketinin güveni kazanılmaya/pekiştirilmeye çalışılmıştır (Müderrişoğlu, 1990: 557-560).

Anadolu hareketiyle bağ kurmak için ortaya atılan Türk-Hint Cemiyeti projesine yoğunlaşan Mustafa Sagir, üyelerinin aylıklı olmasına kadar tüm detayları hesaplamıştır. Bu sırada üyelerinin tüm aylıkları, Hint Hilafet Komitesi vasıtasıyla ödendiği belirtilmişse de gerçekte İstanbul'daki İngiliz istihbaratı tarafından sağlanmıştır. Nelson ve Benet'in etkili olduğu bu günlerde öncelikle 2000 lira verilen Sagir'e 300 bin sterlin tutarında bir kredi vaadinde de bulunulmuştur. Finansman konusu halledilen cemiyetin kurumsal bir kimliğe bürünmesi için ilk toplantı gerçekleştirilmiştir. Böylelikle kadrosu belirlenen cemiyet, çalışmalarına başlamıştır. Ancak bu toplantıda; Mustafa Sagir'in, Hint Hilafet Komitesi temsilcisi olduğunun ispatına yönelik sorgulamalar, sorunsuzca devam eden işleyişi bir anda zora sokmuştur. Böyle beklenmedik bir durum karşısında kalan Sagir'in imdadına Hint Hilafet Cemiyeti Başkanı olan Muhammed Ali Han'dan aldığı mektuplar ve pasaportunun arkasında cemiyete mensup olduğuna dair resmi kayıt yetiştirilmiştir (*Haftalık Mecmua*, 4 Nisan 1927: 5-6; *Haftalık Mecmua*, 11 Nisan 1927: 5-6; Sertoğlu, 1956: 33-34; Özel, 2009: 92-94).

Türk-Hint Cemiyeti'nin kurulmasının ardından vakit kaybetmeden Ankara'ya bildirilmesi, İngiliz istihbaratının ve dolayısıyla Sagir'in öncelikli isteği olmuştur. Her ne kadar İstanbul'da

^{*} Ankara'ya gönderilmesi düşünülen kişiler arasında Manastırlı Arnavut Ali, Fehmi Bey ve Mister Papazyan gibi bazı şahıslar da vardı. Bunların amacı Mustafa Kemal'e suikast düzenlemektir. *Haftalık Mecmua*, 7 Mart 1927, s. 7; *Haftalık Mecmua*, 15 Mart 1927, s. 5.

kaldığı bu dönemde Fransız ve İtalyan kuvvetlerince Sagir ve bazı cemiyet üyeleri tutuklanmışsa da daha sonra salıverilmişlerdir. Bu durumun, kendisinin casus olabileceği düşüncesini az da olsa hafifleteceği düşünülmüştür. Dolayısıyla tam bu olayın ardından Ankara'ya gitmenin akıllıca olacağını düşünen Sagir ile Yüzbaşı Benet, hedeflerine ulaşacaklarına daha önce hiç olmadığı kadar inanmışlardır (*Haftalık Mecmua*, 18 Nisan 1927: 5-6; *Haftalık Mecmua*, 25 Nisan 1927: 5-6; *Haftalık Mecmua*, 2 Mayıs 1927: 5-6).

Mustafa Sagir'in Ankara'ya geçme isteğini hayata geçirmek için somut adımlar atılmıştır.* Bu kapsamda ezalı mürekkep şişesi temini, Sagir'in en temel isteklerinden biri olmuştur. Zira talep edilen bu şişe, İngiliz casus büroları tarafından sıklıkla kullanılıyordu. Bu yolla beyaz kâğıt üzerindeki yazılar amonyak kullanmak suretiyle belirliyordu. Dolayısıyla Sagir'in haberleşme kanallarından birinin mektuplar olacağı anlaşılmaktadır.

Öte yandan İstanbul ile düzenli bir haberleşme için kuryelerden istifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Burada kuryelerin temini kadar onların güvenilirliği ve hizmetlerinin karşılığı olan meblağların sağlanması önemli idi. Bu sebeple Sagir'e Ankara ile İstanbul arasında koordinasyonu sağlayacak kuryelerin hizmeti karşılığı olarak Nelson tarafından 2000 lira verilmiştir. Ayrıca üzerinde fotoğrafı bulunan ay yıldızlı bir kimlik sağlanmıştı (*Haftalık Mecmua*, 9 Mayıs 1927: 5-6; *Haftalık Mecmua*, 16 Mayıs 1927: 5-6; Özel, 2009: 158-159).

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gizli yollarla kendisini Ankara'ya götürecek vapura binen Sagir'in ilk durağı İnebolu† olmuştur. Korku içinde başlayan bu yolculuk, beklenilen aksine rahat ve güven içinde geçmiştir. Sagir'in Ankara'ya ulaşmadan önceki son durağı ise Kastamonu‡ olmuştur.

4. MUSTAFA SAGİR'İN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ VE YAKALANMASI

Mustafa Sagir'in İnebolu'dan itibaren Anadolu'ya girişi, önem arz eden hadiselerden biri olmuştur. Bu süreç, önce hapishaneye ve ardından darağacına giden daha da büyük gelişmelere dönüşecektir. Ankara'ya Çankırı istikametinden giriş yapan Mustafa Sagir, konaklamak için Hürriyet Oteli'ne geçmiştir. O ana kadar planlarını gerçekleştiren görünüşte Hint Hilafet Komitesi temsilcisi Sagir için Dâhiliye Vekili olan Adnan Bey'in güvenini kazanmak öncelikli hedef olmuştur. Çünkü Adnan Bey, daha önce Hindistan'da bulunmuş, Hint Hilafet Komitesi başkanı Mehmet Ali Han ile tanışma fırsatı bulmuştu. Böyle bir görüşmenin Ankara Hükümeti tarafından da talep edilebileceğini düşünen Sagir, İstanbul'da bulunduğu dönem zarfında Adnan Bey hakkında geniş bir malumat edinmiştir. Hatta Adnan Bey'in güveninin kazanılması hâlinde Ankara'da çok rahat ve kendisinden şüphelenilmeden hareket edebileceğini düşünmüştür. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen görüşmede Hint Hilafet Komitesi başkanı adını taşıyan sahte imzalı mektuplarla Dâhiliye Vekilinin güvenini kazanmayı başaramıştır (*Cumhuriyet*, 4 Ocak 1926: 3; Sertoğlu, 1956: 61-62).

* Bulgaristan yoluyla Ankara'ya geçmek isteyen Mustafa Sagir ve işbirlikçileri, Bulgaristan sahillerinden aldıkları motorla havanın da azizliği dolayısıyla Yunanlılar tarafından tutuklanmışlar ve Atina'ya götürülmüşlerdir. 1920 Kasımının ikinci yarısında gerçekleşen bu olayın hemen ardından Atina'dan kurtulan Sagir ve arkadaşları tekrar İstanbul'a gelmişlerdir. *Haftalık Mecmua*, 23 Mayıs 1927, s. 5-6.

† İnebolu'da halk ve hükümet yetkililerince karşılanan Mustafa Sagir, burada bulunduğu süre zarfında yaptığı konuşmalarında gayet ihtiyatkâr tavırlar sergilemiştir. Bilhassa İngilizlerden bahsetmemeyi tercih etmiş, söz aralarında ise Ruslar aleyhinde görüşler bildirmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1921, s. 1.

‡ Mustafa Sagir, beklediği saygı ve hürmeti İnebolu'da görmediğini ve bu durumun kendisini üzdüğünü bildirmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1921, s. 1; *Haftalık Mecmua*, 30 Mayıs 1927, s. 9-10; *Haftalık Mecmua*, 6 Haziran 1927, s. 6; Özel, a.g.e., s. 159-160.

Mustafa Sagir, Ankara'ya geldikten sonra farklı kişilerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu sırada Anadolu hareketi destekçisi olarak görünen Sagir'in az sayıda da olsa gazetecilerle görüşmesi, ona olan güveni daha da artıracaktır. Bu maksatla *Yenigün* gazetesi sahibi ve aynı zamanda mebus olan Yunus Nadi Bey ile de bir görüşme yapmıştır. Esasında milliyetçi bir söyleme sahip bu gazeteci hakkında Albay Nelson'dan yeteri kadar bilgi edinmiştir. Nelson, Yunus Nadi konusunda Sagir'i uyarmış, hatta onunla görüşmemesini öğütlemişti. Yunus Nadi ile yapılan görüşmede *Yenigün* gazetesini dikkatle takip ettiğini, kendisi hakkında yazılanlardan mutlu olduğunu belirtmiş ve Ankara'da Urduca bir gazetenin çıkarılması isteğini sözlerine eklemiştir. Tabii ki bu konu, Yunus Nadi'nin dikkatini çekmek ve onun güvenini kazanmaktan başka amaç taşımamaktaydı. Hatta *Yenigün* gazetesinden birkaç nüsha alıp Hindistan'a göndermek arzusunda olduğunu bildirerek bu yolla Müslümanlar arasında daha fazla propaganda sağlanacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla bir taraftan Anadolu hareketine daha fazla maddi bir yardım temin edilmiş olacak diğer taraftan Sagir, Ankara'da daha rahat bir hareket alanı bulacaktı (*Haftalık Mecmua*, 13 Haziran 1927: 6; *Haftalık Mecmua*, 20 Haziran 1927: 6; *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1926: 3; *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1926: 3; *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1926: 3; Sertoğlu, 1956: 62-64).

Ankara'da gerçekleştirilen bu görüşmelerin hemen ardından Mustafa Sagir, olup bitenleri İstanbul'a rapor etmek istemiştir. Bu maksatla Dâhiliye Vekili Adnan Bey ve diğer Türk mebuslarıyla geçen konuşmalarını, Ankara'daki siyasi havayı ve Kurtuluş Savaşı hakkındaki düşünceleri içeren mektuplar kaleme almıştır. Tüm faaliyetlerinde sıfır şüphe parolasıyla hareket etmeye itina gösteren Sagir, söz konusu mektubu Adnan Bey'e zarfı açık bir şekilde takdim ederek İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Ramiz Bey adındaki Hint Hilafet Cemiyeti üyesine hitaben yazılan bu mektubun, İstanbul'dan şifreli telgraf ile Stokholm'e çekileceği oradan ise Hindistan'a telsizle ulaştırılacağından bahsedilmektedir. Yine mektuplarla İstanbul'da bununla *İleri* gazetesi yazarlarından Cavid Bey'in ilgileneceği belirtilmiştir. Tabii ki bu zat İngiliz Sefaretinin İstanbul'daki adamlarından olduğu için mektubun ulaşacağı yer İngiliz istihbaratı olacaktır. Mektupların sansürden geçirileceğini düşünen Sagir'in mektupları açık bir şekilde teslim etmesinin nedeni, kendisi hakkında şüphe oluşturmamaktır. Ancak Mustafa Sagir'in bu mektubunu okuyan Adnan Bey, şüpheye meydan verecek bazı hususları tespit etmiştir. Zira düzgün bir İngilizce ile yazılan bu mektubun içeriğinde yer alan "*Ankara'da Alman yoktur. Hintli de yoktur. Yalnız Ankara'ya gelip Türk hizmetine girmiş olan Hintliler vardır*" ifadesi şüpheye meydan veriyordu. Ayrıca bu mektubun eczalı mürekkeple yazıldığına anlaşılması üzerine kendisinin casus olabileceği düşünülmeye başlanmıştır.* Bu nedenle polis ve posta müdürlerine, Hürriyet Oteli'ni gözetlemeleri ve Mustafa Sagir'i sıkı bir takibe almaları konusunda talimat verilmiştir. Öte yandan Mustafa Sagir'in göndereceği ve İstanbul'dan kendisine ulaşacak mektupların kendisine verilmesini bildiren Adnan Bey, meseleyi kısa bir sürede çözebileceğini düşünüyordu (Sertoğlu, 1956: 64-66; *Haftalık Mecmua*, 20 Haziran 1927: 6; *Haftalık Mecmua*, 27 Haziran 1921: 6; *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1926: 3).

Aynı günlerde Mustafa Kemal ile de bir görüşme gerçekleştiren Mustafa Sagir, Hint Hilafet Komitesi temsilcisi kisvesini kullanarak Müslümanların Anadolu hareketine olan desteğini belirtmiştir. Hatta görüşme sırasında Hindistan'da toplanan paranın henüz beş milyon İngiliz lirası kadar olduğunu söylemiştir. Ancak bu meblağın daha da artacağını ifade etmesine karşın Mustafa Kemal Paşa'dan beklediği iltifatı alamamıştır. Dahası Mustafa Sagir'in fikirlerinden ve Hint Müslümanlarının yardımlarından memnun olan Yunus Nadi ile bir görüşme gerçekleştiren Mustafa

* Başka bir kaynaktan; mektupların deşifre edilmesinde Mehmet Akif'in de (Ersoy) payı olduğu yazmaktadır. Hakan Bacanlı, "Birinci TBMM'de Burdur Millet Vekili Mehmet Akif (Ersoy) ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 34, 2018, s. 16.

Kemal, Sagir için casus ifadesini kullanmıştır. Hatta bu konuda kimseye bir şey söylememesi gerektiğini ve Sagir hakkında inceleme yapıldığını belirtmiştir (Sertoğlu, 1956: 68-70; *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1926: 3; Özel, 2009: 194; *Haftalık Mecmua*, 4 Temmuz 1927: 5, 7).

Mustafa Kemal ile görüşmesinden sonra kendine olan güvenin kaybolduğunu düşünmeye başlayan Sagir, esasında burada bulunduğu zaman zarfında Türk ordusunun Yunan kuvvetleri karşısındaki vaziyeti hakkında bilgiler edinmişti. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın hayatı, günlük rutin işleri, kimlerle iletişim hâlinde olduğu ve otomobilinin süratine kadar en ince detaylar hakkında İstanbul'da bulunan Albay Nelson'a istihbarat sağlamıştı. Ancak yaşanan son gelişmeler karşısında Dâhiliye Vekili Adnan Bey ile görüşerek Ankara'dan ayrılacağını söylemiştir. Tabii ki bu esnada Hindistan'a dönüp Anadolu hareketine daha fazla maddi kaynak toplamak istediği şeklinde bir gerekçe sunmuştur. Ancak durumun farkında olan Adnan Bey'in bunu daha sonra düşünürüz tarzında cevap vermesi, Sagir'i daha da derinden etkilemiş ve kaldığı otele geçerek öncelikle mektupları kaleme aldığı gizli kâğıt ve eczalı mürekkep şişelerini ortadan kaldırmıştır. Ertesi gün Dâhiliye Vekili Adnan Bey ile yaptığı görüşmede Antalya yolu ile önce İtalya'ya ardından ise Hindistan'a geçmek istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine bir akşamüzeri iki komiser ile üç polis, Hürriyet Oteline gelerek Sagir'i polis merkezine götürmüşlerdir. Bu sırada kimyager Refik Bey'in de bulunduğu bir ortamda suçları yüzüne okunan Sagir, çaresiz kalmıştır. Öte yandan kimyager Refik Bey, Sagir'e gelen ve onun tarafından İstanbul'a gönderilen mektupları incelemiş ve gizli yazıları ortaya çıkarmıştı. Hatta Sagir'in ağzından bir mektup yazılarak İstanbul'da İngiliz hesabına çalışan Cavid Bey, Ankara'ya çağırılmıştır.

Anadolu hareketinin bu başarısından haberi olmayan Cavid Bey, Ankara'ya ulaştıktan sonra tevkifhaneye götürülerek sorguya çekilmiştir. Yüksek miktarda para karşılığında Ankara'dan aldığı mektupları Albay Nelson'a götürdüğünü ve ondan aldıklarını da Sagir adına Ankara'ya gönderdiğini itiraf etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Sagir, casusluk suçundan, Cavid Bey ise vatana ihanet suçlarından İstiklal Mahkemesine gönderilmişlerdir (Sertoğlu, 1956: 72-74; *Haftalık Mecmua*, 11 Temmuz 1927: 9).

5. MUSTAFA SAGİR'İN YARGILANMASI

Millî Mücadele döneminde Ankara'daki faaliyetleri nedeniyle casusluk suçuyla tutuklanan Mustafa Sagir'in Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanması için ilk duruşma, 1921 Mayıs ayının ilk günlerinde gerçekleştirilmiştir. Büyük ilgiyle takip edilen duruşmaya (*Yeni Sabah*, 1 Mayıs 1939: 4) öncelikle İstanbul ile Ankara arasındaki koordinasyonu sağlayan Ferit Cavit'in ifadesiyle başlanmıştır. Sorgulama sırasında Sagir'i tanımadığını, onunla doğrudan bir ilişkisinin olmadığını bildiren Ferit Cavit, mahkeme heyetinin Sagir'e kendi imzasıyla gönderdiği mektupları hatırlattığında, bunlara itirazının olmadığını söylemiştir. İkinci oturumda da ifadesine devam edilen Ferit Cavit, İngilizlerden para almadığını ama İngiliz Cemiyetine mensup olduğunu belirtmiştir. Ancak Fransızlardan aylık 150 lira aldığını itiraf etmiştir. Bu açıklamalar, Ferit Cavit'in dönemin işgal kuvvetlerinin iki temsilcisi olan Fransa ve İngiltere'nin ajanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Mustafa Sagir, ilk duruşmada kimliğine dair yöneltilen soruları yanıtlamıştır. Bu bağlamda Mustafa Sagir ismini taşıdığını, babasının Zekeriya olduğunu ve 33 yaşından gün aldığını belirtmiştir. Akabinde kendisine farklı hususları ihtiva eden birçok soru yöneltilmiştir. Anadolu'ya ne amaçla geldiniz? şeklindeki soru bunlardan biridir. Amacının Ankara'da bir gazete çıkarıp Türk-İngiliz dostluğuna zemin hazırlamak olduğunu açıklayan Sagir'e İngiliz ileri gelenlerini tanıyıp tanımadığı sorulmuştur. Bu soruya karşılık olarak Albay Nelson ve Dışişleri Bakanı Curzon ismiyle birkaç kişiden bahsetmiştir. Ankara yolculuğu için güzergâh seçimi şeklindeki sorulardan başka, gizli mektupları nasıl hazırladığını açıklaması istenmiştir. Bunun üzerine Sagir, İngiltere Dışişleri

Bakanlığı Doğu İşleri Şubesinde gönderilen eczalı mürekkepleri İstanbul'daki Albay Nelson'dan aldığını söylemiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Mayıs 1921: 1-2; Haftalık Mecmua, 11 Temmuz 1927: 9).

İkinci duruşmasında Mustafa Sagir'e birçok isim taşımasının nedeni sorulmuştur. Mustafa Sagir de kendisine üniversitede Liks, Almanya'da ise İranlı olduğu için İranlıyans denildiğini belirtmiştir. Atalarının Hindistan'a İran'dan geldiklerini söyleyen Sagir, ardından öğrenim hayatının evreleri, ailesinin İngiliz siyasileriyle olan ilişkileri ve Birinci Dünya Savaşı sırasında verilen görevlerle ilgili bilgiler paylaşmıştır. Ayrıca savaş sırasında devlet aleyhinde çalışan isimler hakkında açıklamalarda bulunan Sagir, Mütarekeden sonra kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne ve İngiltere'nin etkisine değinmiştir. Yine Afgan emirinin öldürülmesi, orduya ve mekteplere yapılacak yardım gibi birçok konuya açıklık getirmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mayıs 1921: 1-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Mayıs 1921: 1-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Mayıs 1921: 1-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1921: 1). Mahkeme heyetinin, ilk duruşmada daha çok gündemdeki suçla ilgili bir yargılama yaparken, ikinci duruşmayla birlikte İngiliz casusun asıl kimliğine dair daha fazla bilgi edinmeye, operasyona doğrudan olmasa da dolaylı katkılar yapan çevrelerin tespitine çalıştığı gözlenmektedir. Bu bağlamda bir taraftan Anadolu hareketinin karşısında yer alan Batılı ülkelerin tespitine diğer taraftan ise onların İstanbul ve Anadolu'daki işbirlikçilerinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Mustafa Sagir'in üçüncü duruşmasına 8 Mayıs 1921 Pazar günü öğleden sonra başlanmıştır. Mahkeme salonunda bulunan şahitlerin ifadelerinden hareketle Mustafa Sagir'in nasıl deşifre edildiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Mahkeme Heyetince ifadesine başvuru olanlardan biri de dönemin Dâhiliye Vekili Adnan Bey idi. Adnan Bey, Hint Hilafet Komitesi temsilcisi kisvesiyle gelen Mustafa Sagir'in İstanbul, İnebolu, Kastamonu ve Ankara'ya kadar uzanan yolculuk sürecini anlatmıştır. Ondan şüphelenmesinin ilk gerekçesi olarak Sagir'in yazdığı mektupların birinde Ankara'da Alman ve Hintli bulunmadığına dair ifadeler kullanmasını göstermiştir. Ayrıca büyük bir kâğıtta yalnızca iki üç satırlık bir yazının olmasını mesleki bir hata olarak gördüğünü ve bu durumun ona karşı duyduğu şüpheleri artırdığını belirtmiştir. Ancak mektubun üzerine amonyak dökülerek yazıların ortaya çıkarılmasıyla şüphelerinin gerçeğe dönüştüğünü ve onun büyük bir casus olduğunun kanıtlandığını söylemiştir. Ardından Sagir'in ifadesine devam edilmiş ve ondan ikinci duruşmada olduğu gibi işbirlikçilerine, bağlı olduğu ya da direktif aldığı teşkilatlara, mektuplaşma konularına, Afgan Emirine ve Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e suikast mevzusuna dair birçok bilgi alınmıştır. Hatta Sagir, Mustafa Kemal'e suikast düzenlemenin bir Müslüman için çok zor olduğunu, bunu yapacak kişinin ancak çok kötü biri olması gerektiğini söylemiştir. Dahası bu suikast için İngiliz casus teşkilatı reisi Nelson'un kendi cebinden on bin lira vermeye hazır olduğunu da itiraf etmiştir. Nitekim bu duruşmada Sagir'in casusluğu daha ince teferruatlarıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Anadolu hareketini baltalamak gibi bir görevle Ankara'ya gelen İngiliz casusunun bir amacının da Mustafa Kemal'e suikast tertipleme olduğu ortaya çıkarılmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1921: 1-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mayıs 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mayıs 1921: 2; *Anadolu'da Yenigün*, 30 Mayıs 1921: 2; *Anadolu'da Yenigün*, 27 Mayıs 1921: 2). Sorgulamaların yoğunlaşması, Sagir'in casusluğu hakkında daha derin ve özel bilgilere ulaşılmamasını sağlamıştır.

Mustafa Sagir'in dördüncü duruşmasında dış bağlantıları hakkında bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Bu maksatla İran'daki faaliyetleri sorgulanmış, Bağdat eski Belediye Başkanı İzzet Osman'ın ismi ön plana çıkınca onun da ifadesi alınmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1921: 2). Bir sonraki duruşma ise 18 Mayıs 1921'de yapılmıştır. Bu duruşma bir önceki duruşmanın devamı niteliğinde olup Mustafa Sagir, Osman İzzet ve Ferit Cavit'in ifadelerini kapsamaktadır. İnce detayların ve çapraz sorguların ardından kendilerine savunmalarının yazılması söylenmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Haziran 1921: 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Haziran 1921: 2).

Uzun bir yargılama sürecinden sonra, Mustafa Sagir'in savunması mahkeme heyetine sunulmuştur. 19 Haziran 1921 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin nüshasında Mustafa Sagir'e ait olan savunma metni şu şekildedir:

“İngiltere menfaatine çalışmak ve İngiltere hesabına Almanya, İsviçre ve İran gibi bölgelerde casusluk teşkilatı kurmakla suçlanıyorum.

Daha önce söylediklerimi tekrar ederek kendimi hükümetin merhametine bırakıyor, savunmama şunu ilave ediyorum.

Her şeyden önce ben İngiliz tebaasıyım. Çocukluğumdan itibaren İngilizler tarafından terbiye edildim. Eğer Türkler bana İngilizlerin yaptığı kadar iyilik yapmış olsalardı, kuşkusuz kendileri için kalbim ve ruhumla çalışırdım.

İkincisi: Anadolu Hükümetine hiçbir zararım olmamıştır. Eğer istikametimin devamına izin verilmiş olması hâlinde zarar vereceğim meselesi söz konusuysa, bu da kanunen tartışılmaz. Mesela cebimde dolu bir tabanca ile gidiyorum. Nişan almadıkça, atmadıkça veya birisini öldürmedikçe; bir silahın adam öldürmek için kullanılabileceği meselesi bir kanun mahkemesine verilemez.

Üçüncüsü: Birçok noktadan kayıtlı bilgiler verdim ki, bunlar Anadolu Hariciye Vekâleti için mümkün olan en büyük yararı sağlayabilir. General Nelson ve General Dermond'un kişilik ve hareketleri hakkındaki ayrıntılar serbest bırakılmam için yeterlidir. Geçen gün mahkeme tarafından bana İran'a dair bazı sorular soruldu. Eğer bunun durumumu iyileştireceğini bilsem, büyük memnuniyetle cevap vermeye hazırım. Esefle dikkate sunuyorum ki, Anadolu Hariciye Vekâletine yazılı olarak verdiğim, önemli bilgilerle dolu notlarım şimdiye kadar bana hiçbir yarar sağlamadı.

İngiltere Hariciye Nezaretiyle, aynı zamanda dostum olan Hindistan valisiyle olan uzun ve kişisel tanışıklığım, İngiliz siyaseti hakkında bana biraz yetkince söz etmek yetkisini veriyor. Eğer bilgi vermek veya vermemek, her ikisi de aynı sonucu verecekse ki, idam hükmüdür. O halde susmak daha iyidir. Bunu size tam bir saygı ile söylüyorum. Lütfen beni ölmüş bir adam kabul etmenizi rica ediyorum. Zannederim ki, böyle ölmekte olan bir adamın, hayatını serbestçe söylemesi kendisinin bir imtiyaz hakkıdır. Uzun ömürlü olmanız ve yükselmeniz Mustafa Sagir'in daimî duasıdır.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Haziran 1921: 2; Özel, 2009: 381-382; *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1921: 2).

Savunma metninden anlaşıldığı üzere Sagir, casusluğu hakkında her şeyi itiraf etmektedir. Bunun karşılığında mahkeme heyetinden beraatını istemekten çekinmemiştir. Ancak böyle bir durumun gerçekleşmeyeceğini, Türk adli makamlarının aynı fikirde olmadığını da bilmektedir. Hatta İngiliz tebaası olması, yetiştirilmesi ve onların menfaatine çalışmasının suçluları arasında bir anlamda Türk Hükümetini de işaret etmektedir.

1 Mayıs 1921'de başlayan mahkeme beş duruşmanın ardından 23 Mayıs Pazartesi günü tamamlanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren İngilizler tarafından yetiştirilen, kendisine Hint Hilafet

Komitesi temsilcisi süsü vererek İstanbul ve Anadolu'da İngilizler hesabına casusluk yapan, 33-34 yaşlarındaki Mustafa Sagir, yirmi üç günlük yargılamanın ardından Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiştir (Özel, 2009: 392-395; *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1921: 1).

6. MUSTAFA SAGİR'İN İDAMI

Mustafa Sagir'in yargılanmaya başlandığı 1 Mayıs 1921 tarihinden itibaren basın büyük bir merakla davayı takip etmiş ve sayfalarına taşımıştır. Bilhassa *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün* gazeteleri davayı anbean okuyucularıyla paylaşmıştır. 23 Mayıs 1921'de idam kararının ardından bu defa sadece Ankara basını değil Anadolu'nun farklı yerlerinde basın faaliyetlerini sürdüren gazeteler de gündemi epey meşgul eden Sagir'in idamına geniş yer vermişlerdir.

Mahkemeyi titizlikle takip eden *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 24 Mayıs 1921 tarihli nüshasında "*Mustafa Sagirin İdamına Hükmedildi*" başlığıyla verdiği haberde; İngiliz yetiştirmesi Sagir'in her casus için verilecek ceza olan idama çarptırıldığını duyurmuştur. Müslüman olduğu hâlde İngiliz menfaati için yıllarca çalışan Sagir'in en nihayetinde Türklerin aleyhinde de kullanılmak üzere Anadolu'ya gönderildiği ancak bu maksatlarının sadece gerçekleşmemekle kalmadığı, İngiliz sırlarını da ortaya koyduğu bildirilmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1921: 1). Öte yandan Sagir'in idama çarptırılmasının dışında Ankara'dan gönderilen mektupların İstanbul'daki adreslerine ulaştırılması konusunda bu suça ortak olan Ferit Cavit, müebbet küreğe ve hareketlerinde şüphe görülen İzzet Osman*, Millî Mücadelenin kazanılmasına kadar Ankara Hükümetinin uygun gördüğü bir yerde kalebentlik cezasına çarptırılmıştır. Deniz kuvvetlerinde teğmen olan Mehmet Ali Efendi'nin ise İstanbul'a iadesine karar verilmiştir (*Anadolu'da Yenigün*, 24 Mayıs 1921: 1; *Bolu*, 2 Haziran 1921: 2).

Hâkimiyet-i Milliye'nin 25 Mayıs 1921 tarihli "*Dünkü İdam*" başlığı ile verdiği haberde ise Ankara'ya çok kötü amaçlarla gelen İngiliz casusuna Anadolu insanının lanet dilediğini yazmaktadır. Esasında İstiklal Mahkemesi tarafından verilen idam kararından Mustafa Sagir'in bilgisi yoktu. Mahkeme bu gibi durumlarda usul gereği mahkûmların yüzüne karşı bir açıklama yapmazdı. Mustafa Sagir olan bitenden habersiz akşam yemeğini yemiş, ardından okuyup yazdıktan sonra uykuya dalmıştır. Ancak Ankara sokaklarında faaliyet devam ediyordu. Bir Ramazan gecesi yaşanan bu olaylardan Ankara halkının haberi vardı. Ankara'ya kötü maksatlar için gelen Sagir'in idamı 24 Mayıs 1921'de sabaha karşı saat dört buçukta Karaoğlan Meydanında gerçekleştirilmiştir. Karaoğlan'da imsak vaktinden sonra büyük bir kalabalığın olduğu sırada darağacının kurulduğunu belirten gazetede, Sagir'in iki buçukta polis merkezine getirildikten sonra burada hazır bulunan din görevlisinin kendisine dini telkinlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bu sırada Sagir'in bazı istekleri olmuştur. Kâğıt kalem isteyen Sagir, İstanbul'daki İngiliz konsolosuna kısa bir mektup yazmış ve hapisanedeki bavulunun konsolosa gönderilmesini istemiştir. Öte yandan abdesthaneye gitmek için izin istediği sırada ceketinde bulunan İngiliz makasıyla intihar etmeyi amaçladığı anlaşılmıştır. Bundan sonra beyaz gömlek giydirilerek jandarmaların koruması altında Karaoğlan Caddesine getirilmiştir. Burada kurulu olan darağacının önüne gelindiğinde kendisine mahkeme kararı okunmuştur. Mahkeme kararının okunmasının ardından Sagir, hiçbir şey söylemeyerek masanın üzerine çıkmıştır. İnfazının gerçekleşmesinin ardından burada bulunan ahali gerek Sagir'e gerekse de onu bu hayata sevk edenlere lanet dileyerek oradan ayrılmışlardır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921: 1; *Haftalık Mecmua*, 11 Temmuz 1927: 9-10; *Bolu*, 2 Haziran 1921: 2).

* Mustafa Sagir, yargılama sırasında Bağdatlı İzzet Osman'ın İngiliz casusu olduğunu hatta bu konuda Miralay Nelson ile konuştuklarını itiraf etmiştir. *Anadolu'da Yenigün*, 31 Mayıs 1921, s. 2.

7. SONUÇ

Millî Mücadele dönemi ele alınırken genellikle askeri ve siyasi hadiselerle bir çerçeve çizilmektedir. Mustafa Sagir örneği, Millî Mücadelenin sadece askeri ve siyasi mücadele olmadığını, arka planda tarihi araştırmalara konu olabilecek pek çok münferit hadisenin yaşandığını göstermektedir. İngilizler tarafından küçüklükten yetiştirilerek zamanla ünlü bir casus haline gelen Mustafa Sagir'in İstanbul ve Anadolu'daki faaliyetleri, Millî Mücadelenin farklı bir perspektiften de değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bir yönüyle Millî Mücadele sırasında istihbarat savaşlarının da yaşandığını ortaya koymaktadır. Hint Hilafet Komitesi maskesiyle dolaşan Sagir, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda uyguladıkları casusluk yöntemlerini referans aldığından yakayı ele vermiştir. Zira bu teknikler savaş sırasında Osmanlı istihbaratı tarafından deşifre edilmişlerdi. Dolayısıyla yakın bir geçmişte karşılaşılan bu yöntemlerin farkında olan Türk istihbaratı, istihbarat konusunda zirveyi yaşamış İngilizlere ciddi bir ders vermiştir. Hatta İngilizlerin Türk toplumu için çok önemli olan dini hassasiyetleri hesaba katarak gerçekleştirdikleri bu olayın ardından, Sagir'e ciddi anlamda sahip çıkmamaları yenilgiyi kabullenmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İngilizlere karşı Çanakkale ve Kutül Amare'de sahada kazanılan başarı bu defa istihbarat alanında kendini göstermiştir denilebilir.

Millî Mücadelenin olağanüstü şartlarına rağmen Mustafa Sagir'in 1921 Mayıs'ında Ankara'da yargılanması, İngiliz casusluğunun tüm ayrıntılarını ortaya koymuştur. Bu başarı, İngiltere Hükümetini; Türk istihbaratı ve ordusu karşısında daha temkinli davranmaya itmiştir. Nitekim Çanakkale Krizi sırasında Türk ordusu karşısında İngilizlerin savaşı göze alamamasında, sahada kazanılan muharebelerle birlikte kurumsal olmasa da istihbaratın da önemli payı vardır.

KAYNAKÇA

Araştırma Eserler

Bacanlı, H. (2018), "Birinci TBMM'de Burdur Millet Vekili Mehmet Akif (Ersoy) ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 34, s. 1-54.

Ekinci, N. (1994), "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri" *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 4, S. 14, s. 167-184.

Kalaycı, İ. (2018), "Sona Erişinin 100. Yılında I. Dünya Savaşı'nın Ekonomik Cephesine Dâir Bir İnceleme", *Avrasya Edütleri*, 54, s. 179-210.

Lüleci, A. (2014), *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri (1914-1918)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Müderrişoğlu, A. (1990), *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara.

Özdemir, B. ve Jane, M. (2014), "La Der Des Ders" in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri", *Akademik Bakış*, C. 7, S. 14, s. 215-246.

Özel, S. (2009), *Casustur Casus*, Derlem Yayınları, İstanbul.

Sertoğlu, M. (1956), *Mustafa Sagir*, Güven Yayınları, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Anadolu'da Yenigün

Bolu

Cumhuriyet

Haftalık Mecmua

Hâkimiyet-i Milliye

Tan

Yeni Sabah

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The main purpose of this study is to take the intelligence activities during the National Struggle period into account in addition to military and political perspectives. We focused on seven different newspapers that covered the Mustafa Sagir case. Also this study emphasizes the importance of the intelligence activities to trigger new studies on the field.

We put forward an example on how British Empire tried to utilize its intelligence services in Anatolia during the National Struggle Period to end the nationalist movement. Mustafa Sagir incidence is just an example among the many other acts of British intelligence agencies. This study offers a brief account of Mustafa Sagir incident, his life story, how he turned to be an agent working on behalf of British Empire. Also the importance of intelligence activities during the National Struggle Period is tried to be stated. Also the effect of Ottoman intelligence services on this event is an important point.

Methodology

The main sources of this study are the newspapers and journals that covered the accounts of event, the statements of Mustafa Sagir and the representations of public opinion on the event. In addition to the primary sources, a wide range of secondary literature on Mustafa Sagir incidence, and intelligence activities is deeply covered in this study.

There are six chapters in this study including the introduction section. In the commencing chapter, the beginning of British intelligence's mission in Anatolia is covered. The main goals of this mission were to eliminate Mustafa Kemal and the Grand National Assembly. The second chapter covers the personality and career of Mustafa Sagir. The main sources of this chapter the periodicals. the context of Mustafa Sagir's life, his education, and his experience in the British intelligence are covered. The third chapter covers Mustafa Sagir's experience in Istanbul. The processes just before he arrived to Ankara and the following events are followed in this chapter. The fifth chapter is about the trial of Mustafa Sagir in the Independence Tribunal. Yeni Gün newspaper is the main source of this chapter. The last chapter is about the execution of his capital punishment. Also the triumph of Turkish side is emphasized.

Findings

The main result of the endeavour of this article is that the British intelligence even though its strength could be defeated and its activities could be revealed by organization with less supplies and opportunities, which was the Grand National Assembly in Mustafa Sagir incidence. Also the symbolic power of the public press could hold an actual place in establishment of an organization to defeat a conspiracy of a greater power. The will of public is greater than the will of great occupant powers.

The records of the Independence Tribunals, the articles of the newspapers, the reports of intelligence agencies offers the technics and methods of Mustafa Sagir in his missions of killing Mustafa Kemal and elimination of the Grand National Assembly. Also, Mustafa Sagir's statements and confessions offers another view for this study.

Also, we challenge the argument that the treaty of Mudros declared the end of Ottoman State. Because, the Mustafa Sagir incident offers a clear state mechanism that was on operation. His trial, questioning period and execution was processed within the borders, facilities and authority of a state mechanism. This mechanism claimed its legitimacy with the gathering of the Grand National Assembly. It could detect and eliminate the threats that were canalized by the enemy forces. This event also is an example of Ottoman officers acted very organized even though the authority of the

Ottoman State diminish and decreased within the borders of Istanbul. The Grand National Assembly was a continuation of the Ottoman State system and the former Ottoman officers carried their experiences to the Grand National Assembly. This event could trigger the argument that the roots of new nationalist government were very strong because they were the last parts of the chains of Turkish states throughout the history.

Conclusion and Discussion

Mustafa Sagir incidence is just an example among many of the intelligence battles throughout Anatolia during the National Struggle period. This study tries to attract the academic attention to this specific field. The National Struggle can be rethought from the perspective of the historians of intelligence.

Though the extraordinary conditions of the National Struggle period, the achievements in Gallipoli, Kutül Amare battles continued in the field of intelligence.

The Grand National Assembly defeated the British intelligence during the very early stage of the National Struggle. The main reason of this achievement was the experienced cadre of statesmen and soldiers in Ankara. As it was stated in the public press National Forces could operate and reveal the conspiracy with its very limited supplies and opportunities.